

В. С. Т и л і щ а к

ЗНАХІДКИ КОЛЬЧУЖНОГО ПЛЕТИВА НА ЧЕРНЕЛЕВО-РУСЬКОМУ МОГИЛЬНИКУ

У статті аналізуються знахідки фрагментів кольчужного плетива, що виявлені у похованнях 73 та 243 Чернелево-Руського могильника черняхівської культури. Висловлюється припущення, що вони у похованнях могли бути використані повторно в якості прикрас-амулетів, як це відомо у пшеворській культурі та у сарматському світі.

К л ю ч о в і с л о в а: Чернелево-Руський могильник, Римський час, кольчуга, амулет, черняхівська культура.

Метою даної статті є введення у науковий обіг знахідок фрагментів кольчужного плетива¹, виявлених на Чернелево-Руському могильнику, що на Західному Поділлі.

Чернелево-Руський могильник досліджувався І.П. Геретою у 1973—2000 роках. У ході досліджень пам'ятки розкопано 290 поховань черняхівської культури² та 24 поховання давньоруського часу. Давньоруські поховання розташовані на південній околиці масиву черняхівських поховань. Фактично, два різночасо-

вих некрополі знаходились поряд, лише в незначній частині пересікаючись.

У різні роки розкопок могильника були виявлені два фрагменти кольчужного плетива. У 1991 році у заповненні порушеного дитячого поховання черняхівської культури (пох. 243) було виявлено невеликий фрагмент кольчужного плетива. За описом І.П. Герети, це було дитяче, обрядово порушене трупопокладання (рис. 1, 1—8). Глибина поховання 1,2 м. Могильна яма прямокутна із заокругленими кутами (1,75 × 0,75 м), орієнтація — північна. Як відзначає І.П. Герета у звіті, «вже на глибині 0,8 м під час розчистки виявили уламок дитячого черепа, уламок перепаленої кістки, залізний, круглий в перерізі, загострений з двох боків та загнутий гачок, фрагмент ніби-то кольчуги, що складається із дрібних круглих кілець. Тут було багато уламків кружальної черняхівської кераміки». Залишки повністю порушеного кістяка разом із уламками кераміки та окремими перепаленими кістками зафіксовані у найнижчому шарі поховання у десяти умовних скупченнях. На дні могильної ями зафіксована перепалена земля [Герета, 1991, с. 3—5].

Знахідка кольчужного плетива (рис. 1, 2а, 2б) була зігнутою удвоє смужкою розмірами 4,3 × 2,5 см (у розгорнутому вигляді розмір міг становити приблизно 5,5 × 4 см). Фрагмент має сліди перебування у вогні. Кольчужне плетиво виготовлено із кілець діаметром 0,8—0,9 см. Між собою кільця з'єднані за принципом 4 : 1, коли чотири сусідні кільця з'єднуються одним додатковим кільцем. У результаті кожне кільце виявляється пропущеним через чотири інші. Дріт, з якого виготовлені кільця, у перерізі має не круглі, а дещо витягнуті пропорції, наближаючись до прямокутника із заокругленими боко-

1. Виявлені фрагменти мають невеликі розміри, що не дозволяє однозначно стверджувати про їх належність саме кольчугам. Тож у статті на означення знахідок використовуватиметься термін «кольчужне плетиво», як термін більш нейтральний.

2. Дослідник могильника І.П. Герета у Звіті за останній рік розкопок пам'ятки (2000 р.) відзначив, що розкопано 288 поховань черняхівської культури. Але детальний аналіз поховань дозволяє говорити про 290 черняхівських поховань (не враховуючи повністю зруйнованих поховань, яким дослідник дав окрему нумерацію), оскільки в кількох випадках дослідник під одним номером подавав поховання, що розташовувались близько і були одночасно порушеними, в результаті чого їх кістки перемішались (пох. 38, 38-а; 38-б), чи поховання, що взаємно перекривались (пох. 39 і 39-а, 301 і 301-а).

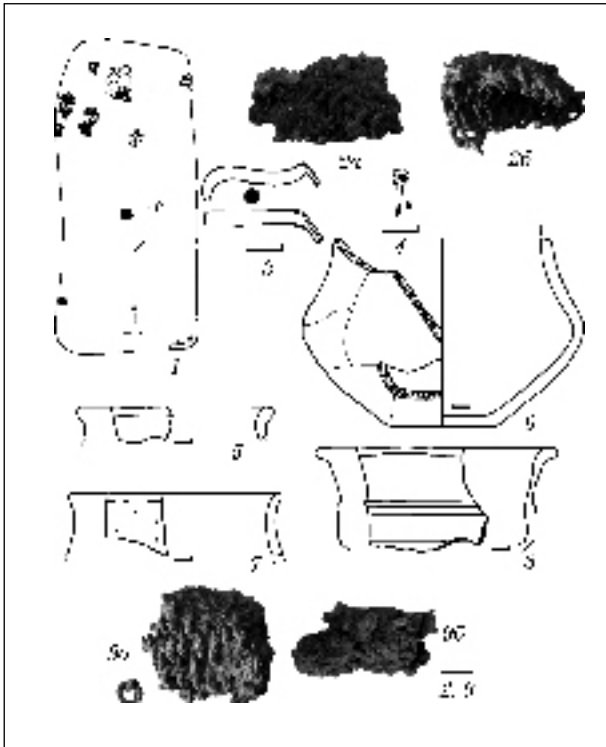

Рис. 1. Фрагменти кольчужного плетива Чернелево-русського могильника: 1—8 — комплекс поховання 243 (1 — план поховання; 2а, 2б — фрагмент кольчужного плетива, залізо; 3 — залізо, 4 — бронза, 5—8 — кераміка); 9а, 9б — фрагмент кольчужного плетива із розкопок 1979 р. (пох. 73)

вими гранями. Товщина дроту становить біля 0,2 см. Кільця виготовлені штампуванням. Чи були у даному фрагменті склепані кільця, простежити не вдалось через стан знахідки. Лише в одному кільці вгадується певне потовщення, яке може вказувати на наявність заклепки.

Інший фрагмент кольчужного плетива походить із розкопок 1979 року. Автором статті під час опрацювання колекції Чернелево-Руського могильника у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею серед матеріалів розкопок 1979 року виявлено фрагмент кольчужного плетива (рис. 1, 9а, 9б). І.П. Герета у Звіті про дослідження 1979 року не згадує про цю знахідку [Герета, 1979]. Проте, за написом на упаковці, фрагмент виявлений у південно-західному куті кв. 180 на глибині 3 штика (тобто приблизно 0,4—0,6 м). Варто зазначити, що у цьому місці знаходилося поховання 73. Як відзначає І.П. Герета у Звіті, це поховання «розміщалося у північно-західній частині кв. 179 й південно-західній частині кв. 180. Простежувались явні сліди викидання з могили кісток. Так, на глибині 0,6 м біля південної стінки виявили шелепу людини й роздушений череп. Тут же було перепалене намисто. На глибині 0,7 м було ще кілька кісток. На глибині 0,95 м біля східної стінки, посередині квадрата ями трапилась груба кістка. Глибина могильної ями — 1,25 м. Яма прямокутна із заокругле-

ними кутами (2,2 × 1,07 м). Яма виявилася по-рожньою» [Герета, 1979, с. 6].

Виявлений фрагмент кольчужного плетива має вигляд зігнутої удвоє смужки розмірами 3,5 × 3,5 см (у розгорнутому стані його розміри могли становити 7,2 × 3,5 см). Фрагмент виготовлений із кілець діаметром 0,8—0,9 см. Дріт, з якого виготовлені кільця, в перетині має не круглі, а дещо витягнуті пропорції, наближаючись до прямокутника із заокругленими боковими гранями. Товщина дроту становить біля 0,25 × 0,13 см. Спосіб з'єднання кілець між собою у даному фрагменті простежити не вдалось. Як і попередній, даний фрагмент має сліди перебування у вогні.

Таким чином, обидва виявлені фрагменти схожі між собою і є полосками кольчужного плетива, що виявлені у зігнутому стані. Обидва виготовлені із подібних кілець і мають сліди перебування у вогні. Тож можна припускати, що обидва фрагменти мають близьке походження і є одночасовими.

Як відзначалось вище, на пам'ятці виявлені поховання давньоруського часу. Але все ж таки знахідки кольчужного плетива слід пов'язувати із черняхівським могильником, адже обидві знахідки виявлені у заповненнях могильних ям поховань черняхівської культури (поховання 73 і 243) на доволі значній глибині (0,6 і 0,8 м).

Для пам'яток черняхівської культури знахідки кольчужного плетива є рідкістю. Автору відомі лише кілька випадків знахідок кольчужних кілець на могильниках черняхівської культури. Так, у дитячому похованні (№ 12) могильника в Каневі виявлено кілька (не більше 3—4, з яких збереглося одне ціле і одне фрагментоване) залізних кілець, скріплених між собою (рис. 2, 4). Кільця виявлені поблизу лобної кістки. Дослідник могильника О.В. Петраускас припускає, що вони могли належати прикрасі типу «кольчужки» [Петраускас, 1997, с. 192, 214, рис. 11, 11].

Подібна знахідка виявлена і у похованні 26 могильника Дідів Шпиль. Тут знайдено кілька з'єднаних між собою залізних кілець, які дуже погано збереглися. Діаметр кілець — біля 1 см. Як і у попередньому випадку, Р.В. Терпиловський та О.В. Петраускас припускають, що вони могли належати прикрасі типу «кольчужки» [Терпиловський, Петраускас, 2005, с. 60—61, 66]. У похованні також знайдено пряслице та чотири коралових намистини.

По два з'єднаних між собою залізних колючка виявлено у похованнях 65 та 74 могильника Могошани. До складу інвентаря поховання 65 входили, окрім залізних кілець, багатий набір кераміки (горщик, ваза, кілька мисок, кубок), три пряслиця, в тому числі одне скляне, скляне намисто, бронзові підв'язна фібула та пряжка [Діасонц, 1970, р. 29, fig. 15, 12]. За інвентарем (парні пряслиця, намисто) можна припускати, що поховано було жінку.

У похованні 74 інвентар обмежувався згаданими залізними кільцями [Diaconu, 1970, p. 30, fig. 15, 11].

Деякі більші фрагменти кольчужного плетива зафіксовано ще на одній пам'ятці в Румунії, а саме у похованні 426 могильника Бирлад-Валя Сяке. Поховання порушене, у могильній ямі виявлено рештки двох кістяків. Могильна яма витягнута по лінії північ—північ—схід—південь—південь—захід. У похованні виявлено ніж, бронзові фібулу, прикрасу та голку, кістяний гольник, а також кілька фрагментів скріплених між собою кілець діаметром біля 1 см. Судячи за рисунком в публікації, найбільший фрагмент складався приблизно із 10 кілець (рис. 2, 5) [Palade, 2004, p. 135, 613, Fig. 248].

Крім цього, кільце, що могло належати кольчужному плетиву, виявлене в культурному шарі черняхівського могильника у Великій Бугаївці на Київщині¹.

Аналізуючи знахідки кольчужного плетива в черняхівській культурі потрібно мати на увазі, що у римський час кольчуга була відома варварському населенню Центральної та Південно-Східної Європи, як римський чи кельтський імпорт [Kaczanovski, 1992, s. 57—58; Хазанов, 1971, с. 60]. Найраніші знахідки фрагментів кольчуг у варварському світі Східної Європи відомі у сарматських похованнях. Як відзначає А.М. Хазанов, у Прикубанні фрагменти кольчужного плетива з'являються рано — ще у I ст. до н.е, де вони становлять конструктивну складову комбінованих панцирів. А в перших століттях нашої ери кольчуга набуває ще більшого поширення і, як припускає дослідник, поступово витісняє комбінований панцир. На сарматських пам'ятках, як відзначає А.М. Хазанов, всі кольчужні броні комбінованих панцирів мають стандартне плетіння: кожне кільце пропущено через чотири сусідніх. Розміри їх коливаються дуже мало. Кольчужна броня із Воздвиженського кургану сплетена із дроту перерізом 3×1 мм. Зовнішній діаметр кілець — до 9 мм [Хазанов, 1971, с. 60]. Варто зауважити, що подібні параметри кольчужного плетива близькі до чернелево-руських.

Кольчуги також були відомі дакійському населенню I ст. до н. е. — початку II ст. н. е. Зокрема, І.А. Прохненко називає три екземпляри кольчуг, які виявлені у похованнях знатних даків [Прохненко, 2002, с. 11].

У Центральній та Північній Європі поза кельтським ареалом найраніші кольчуги відомі у деяких болотних святилищах Німеччини та Данії ще у передримський час. Окремі знахідки кольчуг пов'язуються із початком ранньоримського часу, але за дослідженнями П. Качановського, у більшій кількості коль-

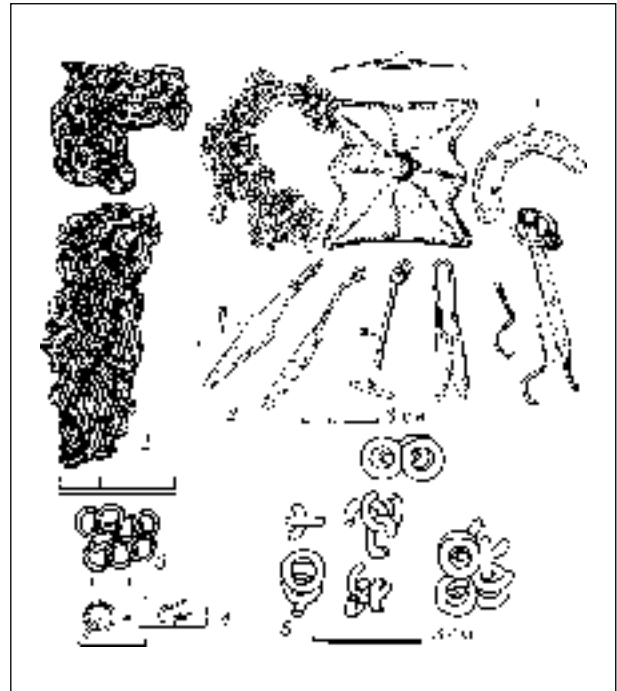

Рис. 2. Фрагменти кольчужного плетива із пам'яток римського часу Східної та Центральної Європи: 1 — Нейзац, пох. 59 (за: [Храпунов, 1999]); 2 — Опатув, пох. 49 (за: [Godlowski, 1959]); 3 — Холмське, пох. 8 (за: [Гудкова, Фокеев, 1984]); 4 — Канів, пох. 12 (за: [Петраускас, 1997]); 5 — Бирлад-Валя Сяке, пох. 426 (за: [Palade, 2004]); 1, 2, 4, 5 — залізо, 3 — бронза

чуги поширюються у центральноевропейському Барбарікумі у розвинутій стадії фази В₂ [Kaczanovski, 1992, s. 57]. Цілі екземпляри чи великі фрагменти кольчуг відомі переважно у чоловічих похованнях, зокрема пшеворської культури [Contny, 2004, s. 155; Kaczanovski, 1992, s. 57—58].

Проте невеликі розміри виявлених у Чернелеві-Руському та на інших черняхівських могильниках фрагментів кольчужного плетива не дозволяють однозначно стверджувати, що ці знахідки є залишками покладених у могили кольчуг. У зв'язку із цим увагу потрібно звернути на іншу категорію знахідок кольчужного плетива на пам'ятках римського часу Центральної і Південно-Східної Європи. Мова йде про дрібні фрагменти кольчужного плетива, щодо яких є підстави припускати їхнє повторне використання у похованнях в якості прикрас чи амулетів.

Зокрема, подібна категорія знахідок поширена у пшеворській культурі. Помічено, що дрібні фрагменти кольчужного плетива, які могли складатись навіть із пари кілець, часто входили до складу жіночих поховань [Kaczanovski, 1992, s. 59, Czarneska, 1994, s. 246]. Як відзначає П. Качановський, лише у одному випадку подібний дрібний фрагмент кольчужного плетива у поховальному комплексі поєднувався із предметами озброєння [Kaczanovski, 1992, s. 59]. Як правило, такі знахідки настільки

1. Висловлюю щирю вдячність О.В. Петраускасу за відомості про знахідки кольчужних кілець на досліджуваних ним могильниках черняхівської культури.

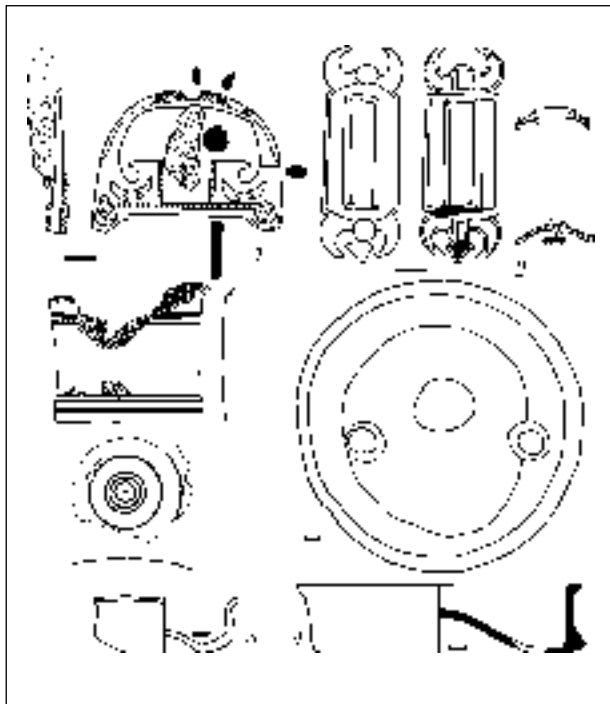

Рис. 3. Римські імпорти та ліпні миски пшеворських типів Чернелево-руського могильника: 1 — бронзова пряжка із залізним язичком (пох. 211); 2 — бронзова емальована поясна бляха (пох. 38); 3 — бронзова чорнильниця (пох. 87); 4, 5 — ліпна кераміка (пох. 123, 72)

дрібні, що не дають підстав для реконструкції способів їх використання жінками. Лише в окремих випадках можна припускати, що вони могли служити своєрідними браслетами [Kaczanowski, 1992, s. 59; Contny, 2004, s. 155]. Наприклад, у похованні 49 пшеворського могильника в Опатуві подібний браслет був виготовлений зі смужки кольчужного плетива, до якого прикріплялись мініатюрні копії різних предметів (ножі, ножиці, ключі) [Godlowski, 1959, s. 203—206].

Спеціальне дослідження дрібних фрагментів кольчужного полотна у жіночих похованнях Центральної Європи здійснила К. Чарнецька. На її думку, подібні знахідки могли використовувались як амулети, які надіялись захисними функціями [Czarnecka, 1994, s. 250]. Дослідниця висловлює припущення, що подібні амулети могли належати жінкам, що мали спеціальний статус у тогочасному германському суспільстві. Зокрема, з писемних джерел відомо про германських жінок-чаклунок [Czarnecka, 1994, s. 246].

Більшість подібних знахідок кольчужного плетива походить із періоду В2—С1, а їх поширення у пшеворській культурі пов'язують із участю вандалів, носіїв пшеворської культури, у Маркоманських війнах з Римською імперією (166 — 180 рр. н. е.) [Czarnecka, 1994, s. 246; Contny, 2004, s. 155]. Як припускає Б. Контний, фрагменти кольчуг, перетворені на браслети, були своєрідними «пам'ятками» із військових

виправ, що були зняті із убитих на бойовищах римлян. При цьому дослідник наголошує, що такого типу прикраси-амулети мали велику популярність серед жіноцтва пшеворської культури. [Contny, 2004, s. 155].

Іншим регіоном, де поширені знахідки у поховальних комплексах невеликих фрагментів кольчужного плетива є надельбський круг пам'яток (Німеччина). На цій території більшість знахідок походить із фази С₁, а також пізнішого часу [Kaczanowski, 1992, s. 60; Czarnecka, 1994, s. 246].

Окрім подібні знахідки відомі й в інших регіонах, зокрема в Ютландії, де вони датуються фазою С₁, Швеції та Західної Німеччини (по одній знахідці). Дві знахідки, що датуються фазою D відомі у Словаччині та в Моравії [Kaczanowski, 1992, s. 60].

Варто відзначити, що знахідки дрібних фрагментів кольчужного плетива у подібному контексті відомі й у Південно-Східній Європі. Регіоном де, як видається, отримує поширення схожа традиція повторного використання фрагментів кольчужного плетива є Північне Причорномор'я. Зокрема, дрібні обривки виробів, сплєтених із залізних кілець відомі на кримських могильниках Скалисте III [Богданова, Гущина, Лобода, 1976, с. 146], Бельбек IV [Ахметов, Гущина, Журавлев, 2001, с. 183], Чорноріченський [Бабенчиков, 1963, с. 108], Нейзац [Храпунов, 1999, с. 263; Храпунов, 2006, 42—43]. Виявлені на даних могильниках фрагменти кольчужного плетива є маленькими за розмірами, і мають вигляд частіше кількох з'єднаних між собою залізних кілець. Найбільший з них, що походить із поховання 59 могильника в Нейзаці, має вигляд смужки довжиною 7 см [Храпунов, 1999, с. 263, рис. 4, 8].

Деякі із цих знахідок дослідники трактували як залишки покладених у могили обладунків. Проте, як аргументовано доводить І.Н. Храпунов, знахідки кольчужного плетива на цих могильниках, зважаючи на їх розміри та обставини поміщення в могили, не є залишками панцирів [Храпунов, 2006, с. 43]. Дослідник також звертає увагу, що в Скалистому III, Нейзаці і на Чорній ріці вони виявлені в жіночих похованнях [Храпунов, 2006, с. 43]. Зокрема, в Нейзаці, в жіночих похованнях 103 і 208 фрагменти виробів сплєтених із залізних кілець виявлені на грудях похованих жінок разом із фібулами та бронзовими браслетом (пох. 103) чи кільцем (пох. 208) [Храпунов, 2006, с. 34, 44]. Потрібно відзначити, що згадані жіночі поховання вирізняються доволі різноманітним і багатим інвентарем [Храпунов, 2006].

Могили на згаданих кримських некрополях, у яких виявлені фрагменти кольчужного плетива, датуються в рамках II — першої половини III ст.н. е. і пов'язуються із сарматським населенням. Н.І. Храпунов зауважує, що

призначення подібних предметів із залізних кілець залишається нев'ясяним, проте, очевидно, вони є характерними елементами культури, що поширилась у той час у кримських передгір'ях [Храпунов, 2006, с. 43].

Потрібно відзначити, що знахідки такого типу відомі не лише у Криму. Так у Буджаку, на сарматському могильнику в Холмському, у похованні 8 в районі шийних хребців, разом із намистинами, виявлено «прикрасу із зчеплених бронзових кілечок» [Гудкова, Фокеєв, 1984, с. 13, рис. 4, 15]. Судячи за рисунком у публікації (див. Рис. 2: 3), даний зразок складався із 8 кілець, що були з'єднані між собою скоріш за все за принципом 6:1. Діаметр кілечок — біля 0,8 см. Зважаючи на інвентар (зокрема, численне намисто і бісер, скроневі кільця), це поховання могло належати жінці. Дослідники датували могильник кінцем II — першою половиною III ст. [Гудкова, Фокеєв, 1984, с. 24 — 32]. Поховання 8 можна віднести до першої половини III ст.

Таким чином, можна припускати певне поширення у II — першій половині III століття у сарматському середовищі традиції покладання у жіночі поховання невеликих фрагментів кольчужного плетива, як своєрідних прикрас чи амулетів¹. Дана традиція у Північному Причорномор'ї зберігається і пізніше. Зокрема, подібна знахідка відома у похованні 24 західного некрополя у Танаїсі, яке дослідники датують IV ст. н. е. У похованні (орієнтоване головою північ—північ—схід), що належало жінці віком 50—60 років біля правого передпліччя відкриті фрагменти переплетених залізних кілечок (діаметр кілець біля 0,9—1,0 см) і фрагмент невизначеного залізного предмету. [Арсеньєва, Безуглов, Толочко, 2001, с. 11, таб. 9, 11].

Подібні знахідки відомі й в інших культурах. Так, невеликий фрагмент кольчужного плетива, що складався із кількох з'єднаних між собою залізних кілець виявлений у похованні 254 карпського могильника Поянешти [Bichir, 1973, p. 122, pl. 183, 11].

Можливо, під впливом сарматських прикрас із з'єднаних між собою металевих кілець, у населення басейну р. Ками в III—V ст. н. е. з'являються накосники виготовлені із кольчужного плетива. Накосники — особлива прикраса, призначення якої прикривати жіночу косу. Виготовлялись вони переважно у вигляді своєрідних шкіряних мішечків. Але особливістю мазунинських пам'яток Прикам'я III—V ст. н. е. є накосники у вигляді мішечка із переплетених залізних кілець нашитих на ткани-

ну [Мальшева, 1999, с. 11, Красноперов, 2006, с. 11].

Таким чином, в римський час серед варварського населення Центральної і Східної Європи отримують певне поширення прикраси виготовлені із фрагментів кольчужного плетива. Саме як прикраси трактують знахідки з'єднаних між собою залізних кілець у похованнях черняхівської культури Р.В. Терпилоський та О.В. Петраускас та відносять їх, як уже було згадано вище, до прикрас типу «кольчужою». На їх думку, у черняхівській культурі подібні прикраси з'явилися під сарматським впливом [Терпиловський, Петраускас, 2005, с. 66].

При цьому, цілком ймовірно, прикраси із фрагментів кольчужного плетива наділялись певними магічними властивостями. Адже захисні властивості кольчуги могли переноситись і на її фрагменти. Захист, який давала кольчуга у бою, її фрагмент в рамках магічних практик міг забезпечувати і у повсякденному житті. А те, що кольчуга могла була знята з убитого ворога, лише посилювало її магічні властивості. Потрібно підкреслити, що знахідки прикрас і амулетів із кольчужного плетива, в тому числі і у черняхівській культурі, переважно пов'язуються із жіночими чи дитячими похованнями.

Як виглядає, поширення таких знахідок у Центральній та Південно-Східній Європі пов'язується переважно із II—III століттями. В черняхівській культурі вона існувала і у IV столітті (зокрема могильники Дідів Шпиль, Могошани датуються серединою IV — початком V століття). Також варто відзначити, що традиція покладання фрагментів кольчужного плетива, як прикрас-амулетів до жіночих поховань у Східній Європі проявляється і пізніше. Зокрема, невеликі фрагменти кольчужного плетива (10—40 кілець) виявлялись на деяких слов'янських могильниках VIII—X століть, у тому числі Волинцівському [Кирпичников, 1971, с. 9]. У похованнях вони супроводжувались типовими жіночими речами, як намистини, скроневі кільця чи спіральні пронизки. Як відзначає А.Н. Кирпичников, у цих похованнях немає зброї і фрагменти кольчужного плетива, мабуть, становили чоловічий заупокійний дар. Дослідник припускає, що кольчужні кільця у цих похованнях мали символічне значення, відображаючи чоловіче начало і становили почесне подружнє приношення. Аналогічну роль виконували знахідки жіночих намистин у чоловічих похованнях [Кирпичников, 1971, с. 9]. Можна відзначити, що знахідки фрагментів кольчужного плетива у слов'янських жіночих похованнях з'являються раніше масового поширення кольчуги, як захисного спорядження східнослов'янських воїнів. Тож не виключено, що фрагменти кольчуг у слов'янських жіночих похованнях також можуть бути рештками військових трофеїв, як і у шеворській культурі.

1. Можливо, перелік знахідок «прикрас» із фрагментів кольчужного плетива у сарматських похованнях є ширший, аніж наведено вище, оскільки дослідники часто і найдрібніші знахідки кольчужного плетива у могилах трактують як залишки кольчуг чи панцирів.

Повертаючись до знахідок кольчужного плетива на Чернелево-Руському могильнику, потрібно відзначити, що їх характер нагадує згадані вище знахідки амулетів із фрагментів кольчуг у пшеворських та сарматських похованнях. Чернелево-Руські знахідки, зокрема, не пов'язуються з похованнями воїнів (наприклад, поховання 243 є дитячим). А розміри знахідок дозволяють припускати можливість їх використання як браслетів. Таким чином, цілком ймовірно, що у Чернелеві-Руському маємо відголосок відповідної пшеворської традиції. Тим більше, що на могильнику, як можна судити за ліпною керамікою, поряд із іншими, представлений і пшеворський культурний компонент. Зокрема, у похованнях Чернелево-Руського могильника виявлені характерні для пшеворської культури ліпні миски із вгнутих дном. В похованні 123 виявлена невеличка (діаметр вінець 9 см, висота 3,5 см) біконічна чорнолощена ліпна мисочка із відігнутими вінцями та значно вгнутих дном (понад третину висоти посудини) дном (рис. 3, 4). У похованні 72 Чернелево-Руського могильника виявлена дещо більша миска (висота 4,5 см, діаметр вінець — 18,6 см). Дана миска також чорнолощена ліпна. Має майже прямі бочки без вираженої шийки і розширені вінця. На перегені бочка і придонної частини розміщений виступ-псевдовушко. Дно вгнуте до двох третин висоти миски. Крім цього, у дні пробиті два отвори діаметром біля 1,5—2 см (рис. 3, 5). В черняхівській культурі подібні вироби є великою рідкістю. Автору відомий лише один фрагмент подібної миски із поселення у Черешині [Баран, 1981, с. 188, табл. IX, 7]. В той же час, подібні миски поширені на пам'ятках пшеворської культури. Зокрема, вони виявлені у низці поховань на пшеворському могильнику в Опці (Люблінщина) [Stasiak, 1994]. А у похованні № 9 могильника пшеворської культури римського часу у Бжежцо 2 (Бялобжецького повіту) відома мисочка цього типу із трьома отворами у дні [Balke, 1966, s. 129—132, rys. 6i].

Щодо хронології обговорюваних знахідок, то можна висловити наступні припущення. Вище відзначалась надзвичайна рідкість знахідок кольчужного плетива в черняхівській культурі, що може свідчити про те, що кольчуга не була поширена в якості захисного обладунку черняхівських воїнів. Тому знахідки кольчужного плетива в Чернелеві-Руському можна розглядати як імпортні предмети, результати контактів із римським світом. Якщо припущення про вплив пшеворської традиції на функції обговорюваних знахідок вірне, то, мабуть, і походження їх подібне.

У пшеворській культурі поширення прикрас-амулетів із фрагментів кольчужного плетива пов'язується із подіями часів Маркоманських воєн. Але в Чернелеві-Руському не виявлено матеріалів другої половини II ст., тож поява фрагментів кольчужного плетива може бути пов'язана із пізнішими подіями. Можливо, вони пов'язані із участю представників громади, що залишила Чернелево-Руський могильник, у Готських вій-

нах III ст. На могильнику виявлені знахідки, що можуть трактуватись як трофеї здобуті на дунайському лімесі в ході війн середини III століття. Наприклад, у похованні 38 виявлена римська леґіонерська поясна емальована бляха (рис. 3, 2), у похованні 211 знайдена римська бронзова пряжка (рис. 3, 1), що могла бути здобута як трофей у римських леґіонерів [Герета, 1995, с. 155].

Поясні емальовані бляхи, подібні знайденій у похованні 38, є доволі рідкісними знахідками. Вони відомі у римських військових таборах на Дунаї, Рейні та Британії, і за деякими припущеннями могли бути регламентованим елементом римської військової форми [Гопкало, 2008, с. 107].

Також рідкісною є знахідка римської бронзової чорнильниці у похованні 87 Чернелево-Руського могильника. Збереглась частина виробу, яка, проте, дає уявлення про її форму. Чорнильниця мала вигляд циліндру із розширеним верхнім краєм — «вінцями», на які повинна була опиратись кришка (кришка відсутня). Висота біля 5,5 см, діаметр бочка біля 6 см, вінець — біля 6,7 см. Дно чорнильниці було дещо вгнуте і прикрашене концентричними рівчачками. По чотири рівчачки прикрашають верхню і придонну частину стінок виробу (рис. 3, 3). Знахідка близька до третьої групи чорнильниць за класифікацією А. Коковського [Kokowski, 2003, s. 246—247], хоча і відрізняється від інших виробів даної групи більшим діаметром та меншим співвідношенням діаметру до висоти виробу.

У черняхівській культурі відома ще одна подібна знахідка римської чорнильниці у похованні 25 могильника у Ружичанці. Остання знахідка обговорювалась у літературі [Винокур, 1979; Szczukin, 1981; Kokowski, 2003]. За припущеннями А. Коковського поява чорнильниці у черняхівському похованні у Ружичанці могла бути або результатом відновлення торгових зв'язків наддунайських провінцій із варварським населенням Південно-Східної Європи у першій половині III століття, або ж трофеем із пограбованих готами наддунайських міст після 238 р. [Kokowski, 2003, s. 248]. Остання версія видається більш правдоподібною, оскільки такі вироби як чорнильниця, мабуть, не могли бути цікавими варварам за своїм прямим призначенням. У той же час в якості своєрідної екзотики подібні речі могли зацікавити їх під час перебування у придунайських містах.

Таким чином, можна припускати, що представники громади, яка залишила Чернелево-Руський могильник, могли брати участь у військових подіях на дунайському лімесі під час Готських воєн середини III ст. Результатом чого серед інших речей, могла і стати поява фрагментів кольчужного плетива у похованнях могильника. Зважаючи на невеликі розміри виявлених фрагментів, цілком ймовірно, що вони у похованнях були використані не за прямим призначенням, а в якості прикрас чи/і амулетів, як це відомо у пшеворській культурі та у сарматському світі.

- Арсеньєва Т.М., Безуглов С.И., Толочко И.В. Некрополь Танаиса. Раскопки 1981—1995 гг. — М., 2001.
- Ахметов И.Р., Гущина И.И., Журавлев Д.В. Богатое погребение II в. н. э. из могильника Бельбек IV // Поздние скифы Крыма. — М., 2001, — С. 175—186.
- Бабенчиков В.П. Чорноріченський могильник // АП. — 1963. — Т. XIII. — С. 90—122.
- Баран В.Д. Черняхівська культура. За матеріалами Дністра і Західного Бугу. — К., 1981.
- Богданова Н.А., Гущина И.И., Лобода И.И. Могильник Скалистое III в юго-западном Крыму (I—III вв.) // СА. — 1976. — № 4. — С. 121—151.
- Винокур И.С. Ружичанский могильник // Могильники черняховской культуры. — М., 1979. — С. 112—135.
- Герета І.П. Звіт про розкопки могильника черняхівської культури у с. Чернелів-Руський Тернопільської обл. в 1979 р. // НА ІА НАН України. — 1979/52.
- Герета І.П. Звіт про розкопки у Чернелєві-Руському у 1991 р. // НА ІА НАН України. — 1991/192.
- Герета І.П. Нові пам'ятки Західного Поділля в світлі проблем Черняхівської культури. // МДАПВ. — Львів, 1995. — Вип. 6. — С. 144—163.
- Герета І.П. Звіт про розкопки черняхівського могильника в Чернелєві-Руському в 2000 році // НА ІА НАН України. — 2000/119.
- Гонкало О. Бусы и подвески черняховской культуры. — К., 2008.
- Гудкова А.В., Фокеев М.М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I—IV вв. н. э. — К., 1984.
- Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. Вып. 3: Доспех, комплект боевых средств IX—XIII вв. — М., 1971.
- Красноперов А.А. Костюм населения чегандинской культуры в Прикамье (II в. до н. э. — V в. н. э.): Автореф. ... дисс. канд. ист. наук. — Ижевск, 2006.
- Мальшева О.В. Женский костюм Среднего Прикамья в эпоху Великого переселения народов // Finno-Ugrica. — Казань, 1999. — № 1. — С. 10—22.
- Петраускас О.В. Могильник черняховской культуры в г. Каневе — ул. Пушкина. // Studia Gothica. — Lublin, 1997. — II. — S. 189—220.
- Прохненко І.А. Історія військової справи даків I ст. до н. е. — початку II ст. н. е.: Автореф. дис. канд. ист. наук. — Ужгород, 2002.
- Терпиловський Р.В., Петраускас О.В. Черняхівські поховання могильника Дідів Шпиль на Канівщині. // Археологія. — 2005. — № 1. — С. 58—69.
- Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. — М., 1971.
- Храпунов И.Н. О позднесарматской археологической культуре в Крыму. // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (к 100-летию Б.Н. Гракова). — Запорожье, 1999. — С. 262—268.
- Храпунов И.Н. Две могилы с погребениями женщин из некрополя Нейзац. // МАИЭТ. — Симферополь, 2006. — Вып. XIII. — С. 31—55.
- Balke B. Wyniki badan wykopaliskowych przeprowadzonych w miejscowości Brzeźce, pow. Białobrzegi w 1964 roku. // Sprawozdania archeologiczne, — 1966. — T. XVIII. — S. 126—133.
- Bichir Gh. Cultura carpică. — București, 1973.
- Czarnecka K. The re-use of Roman military equipment in barbarian context. A chain-mail souvenir? // Journal of Roman Military Equipment Studies. — 1994. — Vol. 5. — S. 245—253.
- Diaconu G. Mogoșani. Necropola din secolul IV e. n. — Tîrgoviște, 1970.
- Godłowski K. Materiały z cmentarzyska z późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck // Materiały archeologiczne, — Kraków, 1959. — t. 1. — S. 173—277.
- Kaczanowski P. Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum. — Kraków, 1992.
- Kokowski A. Antyczne atramentarium z terytorium kultury czerniachowskiej. // Antyk i Barbarzyńcy. — Warszawa, 2003. — S. 245—252.
- Kontny B. Ubrojenie kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich i początkach okresu wędrówek ludów // Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku. — Lublin; Warszawa, 2004. — S. 143—161.
- Palade V. Așezrea și necropola de la Bârlad-valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea — a doua jumătate a sec. al V-lea). — București, 2004.
- Stasiak M. Ceramika z cmentarzyska kultury przeworskiej w Opocze. — Lublin, 1994.
- Szczukin M. Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska // Problemy kultury wielbarskiej. — Słupsk, 1981. — S. 134—162.

V. S. Ty l i s c h a k

FINDINGS OF THE ARMORED WICKERWORK ON CHERNELIV-RUSKY'S BURIAL GROUND

At the article was analyzed the found fragments of the armored wickerwork in 73 and 243 graves on Cherneliv-Rusky's burial ground of chernyahiv culture. Researcher supposes that they could be used repeatedly as adornment-talisman like in pshevorska's culture and sarmatian world.